

Iseljenička služba Hrvatske u Jugoslaviji i kulturno djelovanje prema iseljeništvu – 1960-e i 1970-e: hrvatski glazbenici u inozemstvu

TATJANA ŠARIĆ

Hrvatski državni arhiv

Zagreb, Hrvatska

tanjasaric123@gmail.com

U radu se na temelju izvornoga arhivskoga gradiva istražuje jedan aspekt kulturne politike Jugoslavije i Hrvatske prema iseljeništvu – gostovanja glazbenih umjetnika i kulturno-umjetničkih društava u zemljama iseljavanja 60-ih i 70-ih godina XX. stoljeća. U kratkom prikazu iseljeničke službe na saveznoj i republičkoj razini daje se uvid u njezinu ulogu u formiranju i realiziranju te nadzor nad tim dijelom kulturne politike. Nastojanje Jugoslavije da ostvari organizacijski i ideološki nadzor nad tim aktivnostima dodatno je ilustriran primjerima dvojice hrvatskih popularnih pjevača – Ive Robića i Vice Vukova.

Ključne riječi: kulturna politika; Jugoslavija; Hrvatska; glazbena gostovanja; iseljenici; Ivo Robić; Vice Vukov

Uvod

Iseljenička služba svake države, kao što i samo ime govori, ima zadatak bavljenja iseljenicima u raznim vidovima – od praćenja i evidentiranja iseljavanja, uspostavljanja i održavanja veza s iseljenicima, njihovim organizacijama i pojedincima do pomaganja iseljenicima kroz mrežu organizacija, institucija i ustanova u domicilnoj zemlji i zemljama iseljavanja.

U ovom radu nastojat će se osvrnuti na jedan vid iseljeničke politike Hrvatske i Jugoslavije – onaj na polju kulturnih utjecaja na iseljenike 60-ih i 70-ih godina XX. stoljeća. U sažetijem će okviru dati osnovni pregled djelovanja i odnosa bitnih organizacija zaduženih za iseljeničku problematiku u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (SRH) i Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) te pokušati prikazati kakav je bio odnos države prema jednom segmentu kulturnoga djelovanja u inozemstvu na primjeru studije slučaja – organiziranja gostovanja estradnih umjetnika i kulturno-umjetničkih društava za iseljeničke zajednice. Ta su gostovanja bila relativno često organi-

zirana, a nastojat ću ujedno prikazati kakav je bio utjecaj, ali i nadzor države i njezinih tijela javne uprave, partijskih tijela te represivnoga sustava prema toj kulturnoj aktivnosti. Navedena su pitanja u literaturi djelomično pokrivena – ustroj iseljeničke službe u doba socijalizma najbolje je i najopširnije opisan u izdanju *Iseljeničvo: vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva*, a druga tema, organizacija glazbenih gostovanja za iseljeničke zajednice, doduše samo u Saveznoj Republici Njemačkoj, dosta je detaljno obrađena u magistarskom radu Nikole Bakovića „Socialist Oasis in a Capitalist Desert. Yugoslav State Propaganda for Economic Emigrants in FR Germany 1966-1975”. Ostale korištene publikacije daju okvirni ili djelomični pogled na temu obrađenu u ovome članku, koji međutim ne bi mogao biti napisan bez brojnih informacija pronađenih u arhivskom gradivu. Budući da Hrvatski državni arhiv čuva gradivo republičkih i partijskih tijela te raznih ustanova i organizacija koje su bile nadležne za iseljenička pitanja, fondovi tih stvaratelja poslužili su kao nezaobilazan izvor za stvaranje potpunije slike o istraživanim zbivanjima.

Iseljenička služba u socijalizmu

Ako promatramo prostor današnje Hrvatske, organizacije iseljeničke službe tu su formirane još u vrijeme i na prostoru Kraljevine Jugoslavije, kada se iz Hrvatske iseljavalo ponajprije zbog siromaštva te je prevladavala ekonomska emigracija.¹ Krajem i nakon rata nastupa pak val političke emigracije, ali se nastavlja i ekonomska, koja tada još nije bila dopuštena, pa su do sredine 60-ih godina nezadovoljnici ilegalno napuštali zemlju. Od otvaranja granica određenim kategorijama stanovništva postupno se odobrava legalni odlazak, ponajprije na „privremeni rad u inozemstvo”.²

Državna tijela zadužena za iseljeničku problematiku formiraju se već neposredno nakon rata. U to vrijeme vlasti su aktivno radile i na povratku dijela „stare”, prijeratne ekonomske emigracije u Jugoslaviju da bi time utjecale na dizanje ugleda novostvorene države u inozemstvu, ali i profitirale od iskustva i financijskih resursa mogućih iseljenika povratnika u izgradnji zemlje. U ovom se pregledu ipak neću detaljno baviti svim institucijama uključenim u rad s iseljenicima, nego ću se orijentirati ponajprije na one čija je nadležnost obuhvaćala kulturnu suradnju i djelovanje prema iseljeničtvu.

Već 1945. državna iseljenička služba za čitav teritorij Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) nastavlja s radom u Zagrebu kao Odjel za iseljenike u sastavu Ministarstva socijalne politike Federalne Države Hrvatske, čiju funkciju od 1946. nastavlja Uprava za iseljenike formirana pri Ministarstvu rada FNRJ kao izvršno i stručno tijelo nadležno za čitavu državu. Upravi je

¹ Usp. BUĆIN, „Državna iseljenička služba od 1918. do 1941. godine”, 37-60; HRANILOVIĆ, „Iseljenička politika i služba u Jugoslaviji između dva rata”, 325-334.

² ŠARIĆ, „Bijeg iz socijalističke Jugoslavije”, 215.

sjedište bilo u Zagrebu, iako su postojale inicijative da se služba prebaci u Beograd.³ Na saveznoj je razini u Beogradu djelovao i Odsjek za iseljenike u Ministarstvu rada FNRJ, a 1951. formirana je Komisija za pitanja iseljenika pri Komitetu za socijalno staranje Vlade FNRJ.⁴ No prema dokumentima se čini da ona nije funkcionirala te je rasformirana, a iseljenički poslovi preneseni su u nadležnost Državnoga sekretarijata za inostrane poslove (DSIP) i Sekretarijata za socijalnu zaštitu Saveznoga izvršnog vijeća (SIV). Tako se pri Sekretarijatu SIV-a 1957. formira Savet za pitanja iseljenika, a pri Sekretarijatu za socijalnu politiku i komunalna pitanja SIV-a Odsjek za pitanja iseljenika, koji se povremeno sastajao uglavnom u vezi s pitanjima povratnika, te Komisija za povratnike. Ustavnim zakonom 1963. formiran je Savet za pitanja iseljenika kao tijelo federacije, koji je koordinirao rad tijela uprave i drugih na rješavanju iseljeničkih pitanja, proučavao ta pitanja i probleme, pomagao aktivnosti tijela i organizacija prema iseljenicima te surađivao s odgovarajućim ustanovama i organizacijama drugih zemalja i međunarodnim organizacijama. Godine 1964. odlukom SIV-a dobio je u nadležnost i koordinaciju informativnoga i kulturno-zabavnoga života među jugoslavenskim građanima „na privremenom radu u inozemstvu”.

Godine 1967. Savet je promijenio ime u Savezna komisija za pitanja iseljenika pri SIV-u, koja također ne djeluje dugo, nego postaje jedna od komisija Sekretarijata za socijalnu zaštitu. Umjesto nje u siječnju 1969. formira se Komitet za pitanja iseljenika i zapošljavanja u inostranstvu.⁵ Kulturnim pitanjima u vezi s iseljeništvom bavila se i Savezna komisija za kulturne veze s inostranstvom (1953. – 1971.), a nadležnost Sekretarijata za informacije SIV-a bila je davanje informacija, formi, metoda i sredstava o pitanju kakva se propaganda može, a kakva ne plasirati u određenom trenutku u određenu zemlju. Sekretarijat je usko surađivao i s maticama iseljenika republika.⁶

Pitanjima iseljenika i povratnika iz inozemstva bavila su se i diplomatsko-konzularna predstavništva Jugoslavije te Odsjek za iseljenišтво DSIP-a.

U Hrvatskoj su institucije koje su se u prvo vrijeme većinom bavile vraćanjem ekonomskih iseljenika i njihovim zbrinjavanjem bile Ministarstvo socijalnog staranja Narodne Republike Hrvatske (NRH) (1945. – 1951.) te Uprava za iseljeničku službu pri Savjetu za narodno zdravlje i socijalnu politiku NRH (1951. – 1956.). No otkad je palo zanimanje starih ekonomskih iseljenika za povratak, i Uprava za iseljeničku službu se reorganizira, a pri Savjetu za socijalnu zaštitu NRH osniva se Odjel za iseljeničku službu (1956. – 1963.).⁷

³ LEMIĆ, *Iseljenišтво*, 320-321.

⁴ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Komisija za nacionalne manjine, kut. 163, 4. 5. 1957.

⁵ HR-HDA-1614-MIH, kut. 3, Korespondencija, „Dopis Savezne komisije za pitanja iseljenika”, 12. 7. 1968.; „Odluka o obrazovanju Komiteta za spoljna migraciona pitanja”, 2. 9. 1968.

⁶ Više o maticama iseljenika poslije u tekstu.

⁷ HR-HDA-1609-RKIP SRH, kut. 8, Analiza Komisije za iseljenička pitanja IVS SRH „Aktuelni problemi iseljeničke službe SRH”, 9. 9. 1963.

Kulturnim pitanjima i odnosom prema iseljeničkim zajednicama bavili su se na području Hrvatske sporadično i Ministarstvo prosvjete NRH (1945. – 1951.), Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRH (1951. – 1956.) te Savjet za prosvjetu NRH (1956. – 1963). Na najvišoj republičkoj razini o tim su pitanjima redovito raspravljali i donosili upute i Sabor SRH, Vlada / Izvršno vijeće Sabora (IVS) SRH te Predsjedništvo SRH cijelo razdoblje socijalizma u svojem redovnom poslovanju te preko odjela zaduženih za iseljeničku problematiku, primjerice Komisije IVS-a za vanjske migracije (1970. – 1973.).⁸

Osim navedenih državnih tijela i diplomatsko-konzularnih predstavništava, u svim su jugoslavenskim republikama već od 1951. formirane matice iseljenika, a uskoro, sredinom 50-ih, i Koordinacioni odbor matica svih republika koji su činili njihovi predstavnici. Rad republičkih matica koordinirali su i financirali dio njihova programa Savezna komisija za pitanja iseljenika i Komitet SIV-a za pitanja vanjskih migracija (1970.). U Hrvatskoj je tako 1951. osnovana Matica iseljenika Hrvatske, koja je, za razliku od drugih državnih tijela i diplomatsko-konzularnih predstavništava, ponajprije imala zadatak održavanja kulturnih veza s iseljeničkim zajednicama te propagandnu ulogu održavanja i prenošenja socijalističkih ideoloških vrijednosti Jugoslavije na iseljenike. No točno određena raspodjela poslova i nadležnosti među tijelima zaduženim za iseljeničku problematiku nije bila ostvarena jer je međusobno zadiranje u ovlasti i nadležnosti te nepostojanje jasnoga razgraničenja ostalo karakteristikom iseljeničke službe Hrvatske još godinama.

U okviru relativne liberalizacije sustava koja je nastupila u 60-ima jugoslavenske su vlasti liberalizirale i dotadašnje zakonodavstvo te je saveznim Zakonom o amnestiji 1962. otvorena mogućnost da većina političke emigracije legalizira svoj status kao ekonomska emigracija.⁹ Bilo je to na tragu nastojanja da se eliminiira „nacionalna, politička i klasna podvojenost” emigracije, što je smatrano njezinom osnovnom karakteristikom, te da politička emigracija, ratna i poslijeratna, uđe u proces pasivizacije i postupno se pretvori u iseljeničtvo.¹⁰ Taj je zakon stimulirao i iseljavanje s ciljem povezivanja obitelji, pa je na taj način u prekomorske zemlje otišlo preko 35 000 građana Hrvatske. U prvoj polovini 60-ih izvan Jugoslavije živjelo je već 1 607 000 građana (bez članova obitelji i 16 000 povratnika), od čega su dvije trećine bili građani Hrvatske, te se pretpostavljalo da je od 1945. do 1963. Hrvatsku u raznim vidovima napustilo oko 240 000 građana.¹¹ Također, prema nekim procjenama, krajem 1967. u inozemstvu je već bilo oko 73 000 radnika na privremenom radu iz Hrvatske kao pripadnika toga novog vala emigracije.¹² Ponajviše ih je bilo u Saveznoj Republici Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, no otprije je iseljenika

⁸ LEMIĆ, *Iseljeničtvo*, 195-218, 229-243.

⁹ „Zakon o amnestiji: sa ekspozecom potpredsjednika Saveznog izvršnog veća Aleksandra Rankovića, Uputstvom za sprovođenje zakona i krivičnim delima na koja se odnosi Zakon o amnestiji”, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije* (Beograd), 12 (1962).

¹⁰ MIHALJEVIĆ, „Liberalizacija 1960-ih godina”, 267.

¹¹ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 2.2, Zapisnik Komisije, 11. 9. 1963.

¹² NEJAŠMIĆ, „Iseljavanje iz Hrvatske”, 522.

bilo i u Francuskoj, Švedskoj, Nizozemskoj, Danskoj i Belgiji. Zbog povećanja hrvatskoga iseljeničtva uzrokovano i otvaranjem granica za nove ekonomske migrante vlasti su se nastojale povezati s novim iseljenicima, ali i približiti starima te pokušati neutralizirati političku emigraciju i njezin utjecaj na nove ekonomske iseljenike. I na sjednicama najviših partijskih tijela sve se učestalije govorilo o tim pitanjima. Savezi komunista Jugoslavije i Hrvatske (SKJ/SKH) zapravo su mislili da radnicima „na privremenom radu u inozemstvu” ne treba ni dati status iseljenika iako je dio njih to faktički već bio postao.¹³

Organiziranje iseljeničke službe je nastavljeno, što je bilo osobito važno u Hrvatskoj, iz koje je potjecala većina emigranata. Godine 1961. u Zagrebu se tako osniva Komisija za iseljenička pitanja Izvršnoga vijeća Sabora koja, nakon što je 1963. prestao s radom Odsjek za iseljeničke poslove u Republičkom sekretarijatu za socijalnu zaštitu, preuzima i sve poslove iz njegova djelokruga. Komisija je surađivala sa službama, ustanovama i organizacijama u poslovima koji se odnose na iseljenike, usklađivala njihov rad, proučavala i rješavala probleme u vezi s iseljenicima, davala Izvršnom vijeću Sabora mišljenje i prijedloge za njihovo rješavanje, pomagala ustanovama i organizacijama u održavanju i razvijanju kulturno-prosvjetnih veza s iseljeničkim organizacijama, a bavila se i određenim pravnim pitanjima vezano za iseljenike te pitanjima vezanim uz građane na privremenom radu u inozemstvu i osobe amnestirane prema Zakonu o amnestiji.¹⁴ U dokumentima međutim nalazimo zaključak da se Komisija pokazala kao „smetnja u radu” već i zato što je na inzistiranje matica iseljenika republika formirano savezno tijelo – Savet za pitanja iseljenika pri Sekretarijatu SIV-a.¹⁵

Tako je već 1963. predloženo da se Komisija za iseljenička pitanja ukine i načelno osnuje Savjet za iseljeničtvo za teritorij SRH, iako pod tim nazivom nije formiran. Komisija je ukinuta 1965., a njezine poslove preuzeo je privremeno Republički sekretarijat za rad.¹⁶ Godine 1967. formiran je Savjet za odnose s inozemstvom IVS-a SRH (1967. – 1977.). Djelokrug poslova Savjeta uključivao je praćenje i razmatranje političkih, ekonomskih, kulturnih i drugih odnosa SFRJ s drugim zemljama i međunarodnim organizacijama s ciljem koordiniranja aktivnosti koje su se na tim područjima odvijale u SRH.¹⁷ Savjet je trebao usmjeravati i voditi politiku prema iseljeničtvu iz SRH na temelju koncepcije postavljene od saveznih tijela u okviru utvrđene vanjske politike SFRJ i primjene međunarodnih sporazuma. Ideja toga republičkog tijela bila je da se iseljenički atašei u državama iseljavanja pri jugoslavenskim diplomatsko-konzularnim predstavništvima postavljaju prema regionalnom

¹³ HR-HDA-1614-MIH, Korespondencija, Odgovor MIH na dopis IK CK SKH „Informacija o turnejama MIH ‘Pjesme i plesovi naroda Jugoslavije’ za naše iseljenike i građane na privremenom radu u inozemstvu”, 16. 9. 1976., kut. 2.

¹⁴ LEMIĆ, *Iseljeničtvo*, 250-251.

¹⁵ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 2.3.3, kut. 10, Zapisnik Koordinacionog odbora Matica iseljenika, 1963.

¹⁶ LEMIĆ, *Iseljeničtvo*, 250.

¹⁷ *Isto*, 258.

i nacionalnom kriteriju da bi mogli uspostavljati uže veze s iseljeničkim zajednicama, a ta su se mjesta trebala popunjavati iz redova djelatnika Matice iseljenika Hrvatske, samoga Savjeta, sindikata i sl. U DSIP-u je radi kontroliranoga ideološko-političkog rada s iseljenicima pripremano i organiziranje tečajeva za djelatnike diplomatsko-konzularnih predstavništava te se sustavno stvarala i vodila evidencija o iseljeničkim organizacijama, grupama i istaknutim pojedincima.

Uz Savjet, 1968. osnovana je i Komisija za kulturne veze s inozemstvom IVS-a, koja je djelovala do 1977., kada je uključena u sastav Republičkoga sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH. Osnivanje te komisije pratilo je sustav decentralizacije i relativne liberalizacije sustava u drugoj polovini 60-ih, kada su republike istaknute kao osnovni nosioci kulturno-prosvjetne suradnje s inozemstvom i organizatori aktivnosti na tom polju. Tako je Komisija preuzela dio poslova Savezne komisije za kulturne veze s inozemstvom, među kojima i sve oblike prosvjetno-kulturne suradnje, pa i uzajamno gostovanje muzičkih ansambala i umjetnika.¹⁸ Suradnja se ostvarivala preko programa međudržavne suradnje te izravnom suradnjom zainteresiranih ustanova izvan programa.

Nakon ukidanja te komisije dio njezinih nadležnosti – praćenje veza s iseljenicima i kulturno-prosvjetnu suradnju – preuzeo je i novoosnovani Republički komitet za odnose s inozemstvom (1977. – 1990.) preuzevši poslove Savjeta za odnose s inozemstvom IVS-a. Uz ostala zaduženja, razmatrao je položaj hrvatskih zajednica u drugim državama i iseljenika te razmatrao, provodio i predlagao mjere važne za položaj i interese privremeno zaposlenih u inozemstvu.¹⁹ Godine 1979. poslove kulturne suradnje s inozemstvom komiteta preuzeo je Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (1965. – 1979.),²⁰ kao i istovrsne poslove Koordinacionoga odbora za naše građane u inozemstvu Socijalističkoga saveza radnog naroda (SSRN) Hrvatske.²¹ Poslovi Republičkoga sekretarijata prešli su nakon 1979. u nadležnost Republičkoga komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SRH (1980. – 1990.), koji ih je obavljao do kraja socijalističkoga razdoblja.

Smjernice za aktivnosti usmjerene prema iseljeništvu dolazile su i od državnih tijela, u kojima su radili provjereni kadrovi, i od partijskih tijela koja su imala vrhovnu vlast u državi, Izvršnoga komiteta Centralnoga komiteta (CK) SKJ i SKH. Izvršni komitet CK SKH, najviše republičko partijsko tijelo, prvi je put temu „Problematika iseljenika” ozbiljno razmatrao na svojoj sjednici održanoj 15. travnja 1960. godine. O tadašnjoj situaciji vezano za iseljeništvu zorno govore podaci iz zapisnika. Tada je istaknuto da je veza s iseljenicima

¹⁸ *Isto*, 267.

¹⁹ *Isto*, 277.

²⁰ *Isto*, 267.

²¹ HR-HDA-1228-RK SSRNH, kut. 673, Komisija za međunarodne odnose i suradnju, Dopis KOO za naše građane u inozemstvu Republičkom sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, 11. 10. 1979.

slaba, nije se znao ni njihov točan broj ni broj njihovih organizacija, a nije bilo podataka ni o iseljeničkim tiskovinama. Konzularna služba, isticao je tada Vicko Krstulović, član Izvršnoga komiteta i predsjednik Matice iseljenika Hrvatske 1958. – 1964., nije vodila niti pomagala u održavanju i razvijanju veza s iseljenicima, a Matica iseljenika sama nije bila u stanju preuzeti čitavu potrebnu aktivnost vezanu uz iseljenike. Tada se postavilo pitanje potrebe poboljšanja iseljeničke službe u zemlji kao i u državama gdje su živjeli iseljenici. Zapanjujuće je zapravo da te 1960., prema tvrdnjama u zapisniku sa sjednice, nije uopće postojala evidencija postojećih hrvatskih društava i udruga među iseljenicima niti se znao njihov broj jer to nijedna služba u Hrvatskoj nije vodila niti su postojale veze s vodstvima tih društava.²² Od tada će, kao što je spomenuto, početi sustavnija organizacija iseljeničke službe, no tijela zadužena za to ipak će se dosta učestalo ukidati i osnivati, a njihove nadležnosti mijenjati, ali i međusobno isprepletati. U sljedećim će godinama, prema izvornim dokumentima, često biti rasprava pojedinih tijela o ingerencijama i problemu nedovoljno razdvojenih nadležnosti pojedinih organizacija, institucija, ustanova, društava te partijskih i državnih tijela i društveno-političkih organizacija.

Unutar CK SKH za pitanja iseljenika formirana je 1963. Komisija za međunarodnu suradnju, a za praćenje ponajprije ekonomskih iseljenika formirano je 1974. Opunomoćstvo za djelatnost Saveza komunista u vezi s odlaskom i privremenim radom naših radnika u inozemstvu, koje je djelovalo do kraja socijalizma.

U društveno-političkim organizacijama također su formirana tijela za rad s iseljeništvom. U Saveznom odboru SSRN Jugoslavije i Glavnom odboru SSRN Hrvatske organiziraju se komisije za iseljenišтво i manjine – u Hrvatskoj Komisija za međunarodnu suradnju (1955. – 1967.) te Grupa za iseljenička pitanja / Sekcija za međunarodne odnose i suradnju (1967. – 1990.). Godine 1971. osnovan je i djelovao je do kraja socijalističkoga razdoblja i Koordinacioni odbor za naše građane u inozemstvu SSRN Hrvatske te više savezno tijelo, Koordinacioni odbor Savezne konferencije SSRN Jugoslavije za pitanja jugoslavenskih građana na privremenom radu u inozemstvu. Godine 1978. formiran je i Odbor za iseljenišтво i naše građane na radu u inozemstvu.

Djelovanje politički sumnjivih iseljenika i njihove kontakte pratio je i obavještajni sustav – službe koje su nadzirale ponajprije političku, „neprijateljsku emigraciju” te veze s njima u zemlji i inozemstvu. U Hrvatskoj je to bila Uprava državne bezbjednosti (UDBA), poslije Služba državne sigurnosti (SDS) Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove SRH.

²² JUKIĆ, *Zapisi*, 158.

Uloga Matice iseljenika Hrvatske i kulturna politika prema iseljeništvu

Ipak, najvažnija institucija koja se već od 1951., kada je osnovana, kontinuirano bavila ponajprije kulturnim vezama s iseljenicima te promidžbom socijalističkoga uređenja Jugoslavije, bila je Matica iseljenika Hrvatske (dalje: Matica). Djelovala je kao kulturno-prosvjetna i humanitarna društvena organizacija s ciljem da uspostavlja, razvija i produbljuje veze s hrvatskim iseljenicima u svijetu, kao i pripadnicima hrvatske manjine u europskim zemljama te da među njima djeluje na održavanju nacionalne svijesti, kulture, jezika i povijesti.²³ Od 1951. Matica je izdavala i distribuirala svoj časopis *Matica* među iseljenicima, informirajući ih o događajima u Jugoslaviji, posebno u Hrvatskoj, a od 1954. izdavala je i zbornik *Iseljenički kalendar*, koji je objavljivao pregled rada Matice u protekloj godini, zatim znanstvene članke iz hrvatske povijesti, razne priloge, eseje, putopise itd. Godine 1955. pokrenuta je i „Matičina iseljenička knjižnica”, u kojoj su objavljivane knjige iseljeničke tematike.

Od početka 60-ih godina, kada se sve više raspravljalo o načinima organiziranja rada iseljeničkih službi i pristupa iseljeničkoj problematici, Matica je, uz Ured za informacije IVS-a, apostrofirana kao društvena organizacija s ulogom zadovoljavanja kulturnih potreba iseljenika te informiranja o najvažnijim događajima na obje strane.²⁴ Ona je bila ta koja je u okviru jake kulturne suradnje dogovarala brojna uzajamna gostovanja kulturno-umjetničkih društava, organiziranje posjeta iseljenika Hrvatskoj te doček uglednih iseljenika i delegacija, pomaganje iseljeničkim školama na hrvatskom jeziku, slanje knjiga i drugih pomagala, omogućavanje školovanja i studiranja djeci iseljenika u Hrvatskoj, slanje glazbala i narodnih nošnji, sportskih rekvizita, dokumentarnih filmova, magnetofonskih vrpca s narodnom i zabavnom glazbom, turističkih i drugih materijala u inozemstvo, održavanje tečajeva hrvatskoga jezika, organiziranje umjetničkih izložbi među iseljenicima i druge djelatnosti koje nisu izravno vezane za kulturnu suradnju. Zaključeno je tada i da je Maticu trebalo rasteretiti od „univerzalnog rada” s iseljenicima (povratnici, socijalno osiguranje, stambeni smještaj, a i turistička putovanja iseljenika ispuštena su iz njezine nadležnosti i prebačena na turističke agencije jer, smatralo se, to ispada „nekako seljačko-vašarski”). Matica je zbog potrebe uspostave što bolje suradnje s iseljenicima bila upućena na dublje upoznavanje politike savezne i republičke vlade prema iseljeničkom pitanju te ujedno na razvijanje osobnih kontakata s iseljenicima, što je bio jedan od najuspješnijih oblika suradnje.²⁵

²³ LEMIĆ, *Iseljeništvu*, 481.

²⁴ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 2.2, Kabinet predsjednika IVS-a, Neki problemi oko organizacije iseljeničke službe iseljenika, 22. 1. 1963.

²⁵ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 2.3.3, Zapisnik Koordinacionog odbora Matica iseljenika, 1963., kut. 10; Kabinet predsjednika IVS-a: Neki problemi oko organizacije iseljeničke službe, 1963., kut. 8.

Za vrijeme mandata Većeslava Holjevca kao njezina predsjednika, od 1964. do 1968., Matica je intenzivirala svoje aktivnosti prema iseljeništvu.²⁶ Održavala je veze s brojnim domovima i klubovima iseljeničkih organizacija, sportskim i kulturno-umjetničkim organizacijama i školama iseljenika, a njezino djelovanje potaknulo je da se u tim klubovima i organizacijama počnu okupljati i mlađe generacije iseljenika. Takav je razvoj događaja pogodio vlastima u Jugoslaviji jer je raslojavanje unutar ratne i poratne političke emigracije značilo i veći utjecaj Jugoslaviji naklonjenog iseljeničtva na emigraciju općenito. To je nadalje značilo i veće povezivanje iseljenika s domovinom te brojne posjete iseljenika Jugoslaviji.

Matica je uz „staro iseljeničtvo” preuzela održavanje veza i s „radnicima na privremenom radu u inozemstvu”, pogotovo u Saveznoj Republici Njemačkoj, te nastojala pomagati i održavati njihove veze s domovinom, kao i suprotstaviti se njihovu eventualnom trajnom ostanku u inozemstvu. No s vremenom je bilo jasno da se dio tih radnika nikada neće vratiti u Jugoslaviju, pa ih Matica na kraju, glede kulturnih veza, i nije odvajala od ostalih kategorija iseljenika. Usto je Matica održavala kulturne veze s pripadnicima hrvatske manjine u susjednim zemljama – do veljače 1970., kada se ti poslovi prenose na Komisiju za kulturne veze s inozemstvom IVS-a. Matica je, uz održavanje kulturnih veza s iseljeničtvom, imala i obvezu izvještavanja nadležnih tijela o svim aktualnim pitanjima u radu i odnosima s iseljenicima, što je redovito i radila.

Važnost rada Matice ilustrira i crtica iz gradiva gdje se citira komentar jednoga jugoslavenskog diplomata 1974. koji, govoreći o održavanju veza s iseljenicima, kaže da diplomatsko-konzularni predstavnici žele da Matica što više poveća kontakte s iseljenicima jer „Matice su stalne, a DK predstavnici se mijenjaju”, te da upravo u maticama iseljenika treba biti težište rada s iseljenicima.²⁷ Zato je odlučeno da se matice iseljenika organizacijski, kadrovski i financijski ojačaju, a aktivnosti koordiniraju preko njihova Koordinacionoga odbora, kao i da se poboljša usklađivanje rada između republika i pokrajina te diplomatsko-konzularnih predstavništava u zemljama imigracije.²⁸

Kulturna politika, kao bitno obilježje svake države, mijenja se tijekom dužega razdoblja ovisno o unutarnjoj i vanjskoj politici te smjerovima određenim društvenim i političkim utjecajima. Ovi posljednji posebno su važni za države jednopartijskoga sustava kakva je bila Jugoslavija. Njezinu kulturnu politiku možemo promatrati kroz njezinu osnovnu odrednicu, a to je provo-

²⁶ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 2.2, Zapisnik Komisije, 11. 9. 1963. Usp. SPEHNJAK, „Većeslav Holjavec u političkim događajima u Hrvatskoj 1967. godine”, 567-593; KRALJEVIĆ, „Matica iseljenika Hrvatske 1964. – 1968.”, 71-92.

²⁷ HR-HDA-1614-MIH, Korespondencija, Izvještaj predsjednika MIH o putu u SAD i Kanadu, 14. 11. 1974., kut. 5.

²⁸ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Sekcija za međunarodne odnose i suradnju, KOO za naše građane na privremenom radu u inozemstvu, Dokument Savezne konferencije SSRNJ, 10. 6. 1977., kut. 681.

diti ideologiju vladajućega SKJ. Radi osiguravanja „bratstva i jedinstva”, zamišljenog i propagiranog jedinstva i zajedništva naroda u multinacionalnoj i multietničkoj jugoslavenskoj federaciji, te nadilaženja sveprisutnog, ali politički potiskivanog nacionalnog pitanja, jedna od poluga djelovanja vlasti svakako je bila kultura. Od uvođenja samoupravljanja i otvaranja prema Zapadu u Jugoslaviji je omogućena relativna liberalizacija kulturne sfere, ali ujedno i komercijalizacija kulturnih dobara, te je bilo potrebno pronaći pravi kulturni model koji bi odgovarao jugoslavenskoj socijalističkoj stvarnosti, vodeći računa o specifičnostima svih naroda i narodnosti.²⁹

Ono što se načelno željelo postići, prema Stipi Šuvaru, sredinom 70-ih godina republičkom sekretaru za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu i članu CK SKH, bila je „daljnja demokratizacija i totalitet kulture, kao cjelovitost ljudskoga osmišljenog življenja o ugrađivanju duhovne sfere društva u cjelokupni proces društvene reprodukcije i slobodno povezivanje neproizvodnih s proizvodnim djelatnostima”.³⁰ Totalitet kulture u praksi je međutim značio nadomještanje građanske, pa i tradicijske kulture kulturom masa, što je bio jedan od najvažnijih projekata socijalističke vlasti u drugoj polovini prošloga stoljeća.³¹ Masovna je kultura, prema Šuvaru – nasuprot onoj u kapitalističkim zemljama – trebala djelovati kao ljudska kultura, dostupna svima, kultura za mase, koju stvaraju mase.³² Dio te kulture postala je i sve raširenija popularna kultura, koja je zbog svoje masovnosti i prijemčivosti lakše dopirala do pojedinaca nego visoka kultura. Popularna kultura se razvijala, a pritom su ju vlasti nastojale zadržati u okvirima službene kulturne politike. U manifestaciji popularne kulture, u ovom slučaju na primjeru glazbenih sadržaja namijenjenih iseljenicima, vlasti su inzistirale i na ravnomjernoj raspodjeli kulturnih sadržaja svih jugoslavenskih „naroda i narodnosti”. Ta je kultura tako u svojoj srži zapravo bila nadnacionalna i svejugoslavenska, no ne unitaristička.³³

Pri uspostavi kulturnih veza s iseljeništvom jugoslavenske su vlasti bile oprezne. Odnos prema iseljeništvu trebalo je prilagoditi tako da se kod njih održi utjecaj socijalističke Jugoslavije nasuprot kapitalističkim državama Zapada u kojima su živjeli. Jugoslavenske su vlasti transmisijom svoje kulture željele potaknuti afirmaciju Jugoslavije u svijetu, popularnost njezina političkoga sustava i razvoj međunarodnih veza, ali i nastojale iskoristiti želju dobrog dijela iseljenika za uspostavljanjem i razvijanjem veza sa zavičajem.

Prva faza uspostave kulturnih veza, osim djelovanjem Matice, krenula je početkom 60-ih godina preko jugoslavenskih diplomatsko-konzularnih

²⁹ BUHIN, „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije”, 225; SENJKOVIĆ, *Izgnubljeno u prijenosu*, 75.

³⁰ ŠUVAR, „Kulturna politika našega komunističkog pokreta”, 102.

³¹ SENJKOVIĆ, *Izgnubljeno u prijenosu*, 15.

³² ŠUVAR, „Kulturna politika: vizije i stvarnost”, 153.

³³ BUHIN, „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije”, 223; JANJETOVIĆ, *Od internacionale do komercijale*, 17.

predstavništava u inozemstvu. Dokument Izvršnoga komiteta CK SKH iz 1960. informira nas o tome da je trebalo evidentirati naselja iseljenika i njihova društva, posebno kulturno-prosvjetna, te povezati rad Matice iseljenika, državnih tijela i drugih društveno-političkih organizacija (SSRN Jugoslavije, Savez sindikata) i stvoriti katastar iseljeničkih naseobina. Nadalje, zadatak je bio formirati određeno tijelo državne uprave koje bi uz Maticu bilo zaduženo za taj rad i početi s uspostavljanjem kulturnih veza. Treće, trebalo se kadrovski pojačati ljudima koji bi na razne načine pomogli u povezivanju s iseljenicima i iseljeničkim organizacijama (postavljanje povjerenika ili iseljeničkih atašea pri diplomatskim predstavništvima u zemljama gdje živi veći broj iseljenika).³⁴

To je još bilo razdoblje u kojem su vlasti tragale za jasnim političkim konceptom i metodologijom djelovanja prema iseljeničkim zajednicama, ali uskoro su ciljevi rada s iseljenicima postali jasniji, a politika usmjerenija. Uzrokovano je to i promjenom društvenih okolnosti i relativnom liberalizacijom sustava od sredine i do kraja 60-ih, koja će na kraju kulminirati Hrvatskim proljećem i njegovim slomom.³⁵ Stvaranjem nove ekonomske emigracije – „radnika na privremenom radu u inozemstvu”, kolokvijalno „gastarbajtera” – otvaranjem granica, mijenja se sastav dotadašnjega iseljeničtva, što je povlačilo nove unutarnje, ali i vanjskopolitičke implikacije.³⁶ Takav rast iseljeničtva vladajućima je uzrokovao zabrinutost zbog nemogućnosti ostvarivanja dovoljne kontrole nad njim, ali i poticaj za stvaranje i održavanje što boljih veza s njima, kao i pokušaj smanjenja utjecaja političke emigracije (koju su smatrali neprijateljskom) na nove iseljenike. Nametala se potreba ozbiljnijega promišljanja o tome zbog, kako i sami kažu, „naše neaktivnosti i nebrige”.³⁷ Ideološki utjecaji socijalističke Jugoslavije na iseljeničtvo preko kulturnih aktivnosti imali su tako veliku ulogu u propagiranju jugoslavenske vrste socijalizma. Zbog toga su u organiziranje kulturnoga djelovanja prema iseljeničtvu bila uključena mnoga nabrojena tijela.

Gostovanja na Zapadu

Kulturne veze s iseljenicima manifestirale su se tijekom godina u mnogim oblicima, no ovdje ću reći nekoliko riječi o glazbenim gostovanjima hrvatskih umjetnika s područja narodne i zabavne glazbe 60-ih i 70-ih godina – narod-

³⁴ JUKIĆ, *Zapisnici*, 158.

³⁵ BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 455-623; GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918-2008.*, 463-563; JAKOVINA, „Idealističkoj, hrabroj (i ludoj) mladosti”, 9; MIHALJEVIĆ, „Liberalizacija 1960-ih godina”, 263-277; RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 379-433; SPEHNJAK, CIPEK, „Disidenti, opozicija i otpor”, 277-282.

³⁶ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 2.2, Zapisnik Komisije, 11. 9. 1963.; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima”*, 113; KRALJEVIĆ, „Matica iseljenika Hrvatske 1964. – 1968.”, 71-92; RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 312-318; RADIĆ, „Iseljavanje stanovništva sa jugoslovenskog prostora polovinom pedesetih godina”, 148, 151; ZIMMERMAN, *Open Borders, Nonalignment, and the Political Evolution of Yugoslavia*, 76-77.

³⁷ JUKIĆ, *Zapisnici*, 158.

ne u smislu nastupa kulturno-umjetničkih društava (KUD) te zabavne – nastupa popularnih pjevača i sastava. Gostovanja KUD-ova i pjevača zabavne glazbe bila su učestala, osobito u zapadnoeuropskim, ali i prekomorskim zemljama, kao i u Sovjetskom Savezu, no ne za iseljenike, pa ta gostovanja neće ući u ovu analizu.

Glazba je bila jedan od medija koji je među iseljenicima bio vrlo dobro primljen. Budući da su vlasti željele iseljenike vezati uz matičnu državu i nastaviti s oblikovanjem socijalističkoga čovjeka i u inozemstvu, nove forme popularne kulture postale su poželjne jer se uvidjelo da njima mogu promovirati ideološki poželjne sadržaje. Pritom je stvaranje nacionalne popularne zabavne glazbe, pogotovo hrvatskih glazbenika, omogućilo kontrolu nad imitacijom zapadnih kulturnih dobara. Iako su zabavna i narodna glazba bile na suprotnim stranama popularne glazbe, publika je obje prihvaćala. Pritom je narodna glazba u tradicionalnom, folklornom stilu predstavljala glazbu za narod, a zabavna glazba bila je izraz suvremenoga vremena.³⁸

Gostovanja glazbenih umjetnika bila su dio šire informativno-promidžbene djelatnosti kanalizirane s državnoga i republičkoga vrha. Od Izvršnoga komiteta i Predsjedništva CK SKJ/SKH te nabrojanih državnih tijela, DSIP-a, komisija i Komiteta/Sekretarijata za informacije do SSRN Jugoslavije s Koordinacijskim odborom koji je usklađivao aktivnosti tih institucija i kanalizirao saveznu politiku federalnim jedinicama. Ipak, otkad 60-ih republike dobivaju veće ovlasti u segmentu kulturne politike, i politika prema iseljenicima počinje se velikim dijelom formirati u Hrvatskoj – naravno, uz odobrenje saveznih tijela.

U Hrvatskoj su uz Maticu još neke od spomenutih institucija imale veliku ulogu u organizaciji i praćenju gostovanja glazbenih umjetnika u inozemstvu. Komisija za kulturne veze s inozemstvom IVS-a održavala je veze na širokom području kulturnih djelatnosti, među ostalima i glazbeno-scenskih, pri čemu je surađivala s iseljeničkim društvima i zajednicama te s domaćim kulturnim udruženjima – Udruženjem kompozitora.³⁹ Prikupljala je podatke o nacionalnom sastavu i društvenom životu u iseljeničkim društvima, političkoj emigraciji, vezama i suradnji s domovinom.⁴⁰ Na području glazbene umjetnosti Komisija je sudjelovala u organizaciji i praćenju gostovanja folklornih i glazbenih ansambala, zborova i KUD-ova, primjerice najpoznatijega hrvatskoga folklornog ansambla „Lado”, te turneja estradnih umjetnika u zapadnim zemljama. Uz to je pratila reakcije i bilježila susrete s iseljenicima te predstavnicima tamošnjih organizacija i klubova.⁴¹

³⁸ BUHIN, „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije”, 227; JANJETOVIĆ, *Od internacionale do komercijale*, 115, 127.

³⁹ HR-HDA-1409-SOI IVS SRH, Komisija za kulturne veze s inozemstvom, Izvještaj o radu u 1969., 23. 3. 1970.

⁴⁰ LEMIĆ, *Iseljeničtvo*, 266-272.

⁴¹ HR-HDA-1409-SOI IVS SRH, Komisija za kulturne veze s inozemstvom, Izvještaj o radu u 1969., 23. 3. 1970.

Savjet za odnose s inozemstvom IVS-a usko je surađivao s Komisijom za kulturne veze s inozemstvom i pratio gostovanja kulturnih i sportskih društava te pojedinaca u inozemstvu kao i reakcije emigrantskih skupina, posebice u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) i Kanadi. Izvršno vijeće Sabora je i preko svoje Komisije za vanjske migracije dobivalo izvješća o gostovanjima KUD-ova i pojedinih umjetnika među iseljenicima i radnicima na privremenom radu u inozemstvu, a Republički komitet za odnose s inozemstvom SRH prikupljao je podatke o radu jugoslavenskih kulturno-informativnih centara u inozemstvu te o stanju kulturno-prosvjetne suradnje.

I Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH pratio je gostovanja hrvatskih glazbenika i folklornih društava u inozemstvu, primjerice poznate komičarke Nele Eržišnik, glazbenih umjetnika Ljupke Dimitrovske i Nikice Kalogjere u Torontu, koncert „Dubrovačkih trubadura” u Chicagu, gostovanja KUD-a „Joža Vlahović” ili „Lada”. Isto tako pratio je rad kulturno-informativnih centara SFRJ u inozemstvu.

U CK SKH dolazila su izvješća sa svih strana i razina te je on nadzirao sve što se događalo u državi, pa tako i suradnju s organizacijama ili ustanovama nadležnim za iseljeničku problematiku. Stoga i u tom gradivu možemo pratiti programe i izvješća o gostovanjima u inozemstvu.

Nastupi glazbenih umjetnika u inozemstvu dogovarani su dijelom u okviru programa kulturne suradnje na razini država, a drugi dio gostovanja odvijao se u privatnim aranžmanima. Gostovanja su u organizaciji Matice (primjerice RKUD „Jedinstvo” iz Splita 1953.) počela već od 50-ih godina, ali i ona u privatnim aranžmanima. Takva gostovanja vlasti nisu preferirale zbog nedostatka kontrole nad političkim i ideološkim vrijednostima pjevača te sadržajem i prezentacijom programa iseljenicima, a značila su nekontrolirano organiziranje slobodnoga vremena iseljenika od neprovjerenih osoba koje su često bile sumnjive za protudržavni karakter, povezanost s neprijateljskom emigracijom i želju za lakom zaradom. U iseljeničkom korpusu posebno su važni bili radnici „na privremenom radu u inozemstvu” jer su smatrani dijelom jugoslavenskoga društvenog, političkog i ekonomskog sustava bez obzira na geografsku udaljenost i često su nazivani „sedmom republikom”.⁴²

Gostovanja u organizaciji i pod nadzorom države postala su učestala od 60-ih. Glazbene koncerte i nastupe folklornih skupina kao primjer ideološke kulturne promidžbe bilo je relativno lako organizirati te je bilo jasno da će biti posjećeni. U kasnim 60-ima to je bio najčešći tip kulturne zabave koji je država osiguravala iseljenicima.⁴³ Poštujući parametre „bratstva i jedinstva”, sve su republike morale biti jednako zastupljene izvođačima. Važan je bio sadržaj kao i izvođači, a republičkim kvotama željelo se pokazati jedinstvo jugoslavenskih naroda, ali i naglasiti njihovu individualnost i jedinstvenost.

⁴² ZIMMERMAN, *Open Borders, Nonalignment, and the Political Evolution of Yugoslavia*, 83-87.

⁴³ BAKOVIĆ, „Socialist Oasis in a Capitalist Desert”, 8.

Repertoar nije mogao biti proizvoljan – sve su točke programa bile prijavljive nadležnim tijelima i odobravane, a organizatori turneja i jugoslavensko diplomatsko osoblje pratili su nastupe zbog mogućih nacionalističkih i anti-komunističkih implikacija.

Matica iseljenika Hrvatske već je od 1964. svake godine za gastarbajtere u zemljama Zapadne Europe organizirala i turneje „Pjesme i plesovi naroda Jugoslavije” poznatih umjetničkih ansambala i pojedinaca. Nastupi su organizirani povodom Dana Republike, 29. studenog, u suradnji sa Saveznom konferencijom SSRN Jugoslavije, Komisijom IVS-a za vanjske migracije, Koordinacionim odborom matica, ostalim maticama iseljenika, diplomatsko-konzularnim predstavništvima te neposrednim organizatorima – klubovima radnika, stranim poslodavcima, stranim sindikatima i gradskim skupštinama u tim zemljama, jugoslavenskim informativnim centrima ili jugoslavenskim bankama. Samo je od 1964. do 1974. održano oko 250 koncerata. Turneje su bile općejugoslavenskoga karaktera i ujedno prilika za uspostavljanje novih veza s iseljenicima i njihovim klubovima (Zürich, München, Stuttgart, Malmö, Scheveningen i dr.). Afirmacijom kulturne baštine, folkloru i glazbe dolazilo je i do afirmacije i boljega tretmana jugoslavenskih radnika u očima stranih poslodavaca i tamošnjega stanovništva, smatrali su u SSRN Hrvatske.⁴⁴ U Matici su mislili da su upoznavanjem iseljenika s folklorom te vokalnom i instrumentalnom narodnom muzikom omogućili „ako ne direktno, a ono indirektno nastup naših prominentnih pjevača lake muzike, njihove nastupe i u zemljama Sjeverne Amerike i Europe”, tj. da je jedno utiralo put drugome.⁴⁵

Matica je u drugoj polovini 60-ih organizirala i pojedinačne nastupe KUD-ova i drugih izvođača u Zapadnoj Europi, primjerice ansambla „Tamburica”, „Grupe Dalmatinaca”, Tonija Kljakovića i Zabavnoga orkestra RTV-a Zagreb, Vice Vukova i Elvire Voće, „Lada” i drugih. Aranžman je bio takav da su izvođači uz honorar i dnevnice imali i plaćene putne troškove, pa su i među njima takva gostovanja bila vrlo popularna i financijski isplativa.⁴⁶ O namjeri gostovanja Matica je obavezno obavještavala sekretare Izvršnoga komiteta CK SKH.⁴⁷

Slijedom popularnosti emisije „Zvuci rodnog kraja” Radija Zagreb, redakcija programa za inozemstvo RTV-a Zagreb s urednikom Cinom Handlom te u suradnji s ostalim radijskim stanicama Jugoslavije osmislila je istoimene proletne i jesenske turneje estradnih umjetnika. Prva od njih održana je 1966. po Zapadnoj Europi, a redovito su održavane niz sljedećih godina, uz izravni radijski prijenos. Obično se gostovalo u Saveznoj Republici Njemačkoj, Austriji, Francuskoj, Švedskoj, Švicarskoj, Nizozemskoj, Danskoj i Belgiji.

⁴⁴ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Sekcija za međunarodne odnose i suradnju, KOO za naše građane na privremenom radu u inozemstvu, Matica iseljenika, 10. 12. 1970., kut. 684.

⁴⁵ HR-HDA-1220-CK SKH, D-dok., br. 487, Izvještaj o radu MIH 1961. – 1963.

⁴⁶ HR-HDA-1614-MIH, Kulturno-umjetnička djelatnost, Ugovor između MIH i umjetničke grupe „Mihaljinac” o nastupu Vice Vukova, Elvire Voće i instrumentalnog sastava u Zürichu, 6. 7. 1966., kut. 145.

⁴⁷ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Komisija za nacionalne manjine, 3. 11. 1967., kut. 158.

Organizatori tih turneja te djelomični financijeri bili su Komitet za vanjske migracije SIV-a, Savez sindikata Jugoslavije, Fond za kulturno-zabavnu djelatnost i informiranje jugoslavenskih građana u inozemstvu, radio-televizije svih republičkih centara, članovi izdavačkih kuća, banke, trgovačka poduzeća te tvornice gramofonskih ploča, a domaćini u inozemstvu u pravilu su bili sindikati. Gostujući ansambl obično bi činili šef ansambla – urednik, orkestar jugoslavenskih radijskih stanica (glazbenici iz svih republika), vokalni solisti zabavne i narodne muzike iz svih RTV-a, komičari, voditelj (konferansje), organizator – sekretar ansambla, glazbeni urednik – inspicijent te scenograf.⁴⁸ Godine 1975., primjerice, na put je krenula grupa od 28 glazbenika, glumaca i novinara.⁴⁹

I druge su turneje organizirane povodom državnih praznika – Dana Republike, Dana mladosti, Prvoga maja ili Dana žena, s naglašenim ideološkim momentom. Pritom se nije zaboravljalo ni na onaj gospodarski – na turnejama su iseljenicima dijeljeni promidžbeni materijali, a predstavnici banaka, koje su često sponzorirale turneje i zauzvrat se besplatno reklamirale, ujedno su ih poticali na ulaganje deviza u jugoslavenske banke.⁵⁰

Organizacijom turneja i nastupa u Hrvatskoj se sredinom 60-ih bavila i „Koncertna poslovnicu NR Hrvatske” – predstavničko tijelo glazbenih umjetnika, solista, zatim „Jugokonzert”, jugoslavenska koncertna agencija, „Turist-Express”, „Estrada” i dr. No bez velike financijske pomoći državnih tijela te agencije nisu mogle organizirati nijednu veću turneju ili gostovanje.⁵¹

Organiziranje i planiranje gostovanja u inozemstvu 70-ih godina

U 70-ima su gostovanja popularnih pjevača i ansambala u inozemstvu uhvatila još više maha. Zbog toga je za vlasti postalo nužno više se posvetiti njihovoj organizaciji i nadzoru. Budući da je država financirala gostovanja i turneje hrvatskih popularnih pjevača po zapadnim zemljama (financirala su ih tijela javne uprave, a zatim u drugoj polovini 70-ih Republička samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture), željela je imati i logističku i ideološku kontrolu nad realizacijom gostovanja i njegovim kulturnim, zabavnim i promidžbenim aspektom.⁵²

Radi nadzora kulturnoga života te promidžbe jugoslavenskoga samopravnog socijalizma među iseljenicima, pogotovo radnicima „na privremenom radu u inozemstvu”, jugoslavensko rukovodstvo odlučilo je da se u većim

⁴⁸ HR-HDA-1614-MIH, Kulturno-prosvjetna djelatnost, „Zvuci rodnog kraja”, proljeće i jesen 1971., kut. 145.

⁴⁹ HR-HDA-2031, Vjesnik, „Rodni kraj” u ‘Mutualiteu”, *Vjesnik*, 31. 5. 1970.; „Krenuli ‘Zvuci rodnog kraja’”, *Vjesnik*, 15. 4. 1975., kut. 2295.

⁵⁰ BAKOVIĆ, „Socialist Oasis in a Capitalist Desert”, 80.

⁵¹ HR-HDA-1609-RKIP SRH, „Kulturno-prosvjetne i sportske akcije prema SR Njemačkoj”, 18. 6. 1964., kut. 29.

⁵² BAKOVIĆ, „Socialist Oasis in a Capitalist Desert”, 84.

iseljeničkim gradovima država Zapadne Europe od početka 70-ih formiraju jugoslavenski informativni centri.⁵³ Već su otprije postojali razni klubovi Jugoslavena koji su okupljali gastarbajtere, no budući da su se sve više pretvarali u gostionice, a nisu djelovali kao klubovi kakve su jugoslavenske vlasti željele, odlučeno je da se postupno i smišljeno formiraju državno upravljani kulturno-informativni centri (KIC). Oni su trebali djelovati kao nosioci informativno-propagandne i kulturno-zabavne djelatnosti u inozemstvu jer su diplomatsko-konzularna predstavništva već bila prezauzeta poslovima zaštite radnika i nisu mogla preuzeti i taj oblik djelatnosti.

Kulturno-informativni centri u 70-ima su bili i organizatori nastupa glazbenika, a njihov pravilan odabir bio je od velike važnosti. Nadležni su, uz KIC-ove, kao organizatore, najviše vjerovali sindikatima te poduzećima u kojima su radnici bili zaposleni. Matica je također bila pouzdani organizator, no postojao je određeni zazor prema njoj zbog njezine suradnje s menadžerima koji su vlastima bili sumnjivi, pogotovo tijekom Hrvatskoga proljeća, a razni hrvatski centri ionako su smatrani gnijezdima „neprijateljske emigracije”. Da bi održao kontrolu, SKJ je među iseljenike slao i agitatore da ih motre te regrutiraju nove članove i razvijaju veze sa zapadnim komunističkim partijama i sindikatima, no u tu temu nećemo detaljnije ulaziti.⁵⁴

Sve popularnije turneje zabavnih izvođača trebalo je i vremenski uskladiti. Nerijetko se zbog velikoga interesa događalo da u istom gradu istovremeno nastupaju dva izvođača, što se nastojalo izbjeći zbog organizacijskih, ali i financijskih razloga. Još početkom 70-ih koordinacijski odbori republika i pokrajina slali su svoje koordinirane planove gostovanja Saveznom sekretarijatu za informacije na usklađivanje, a to bi tijelo tada usklađivalo informativno-propagandnu i kulturno-prosvjetnu djelatnost.⁵⁵ Tu je ulogu sredinom sedamdesetih preuzeo Koordinacijski odbor za kulturno-zabavne aktivnosti za naše radnike u inozemstvu SSRN Jugoslavije, koji je usklađivao gostovanja za glazbenike s područja cijele Jugoslavije, uz ravnomjernu zastupljenost gostovanja po gradovima i državama, a inzistiralo se na što više kulturnih događaja i jačem ideološkom aspektu programa.

O neusklađenosti termina, ali i programa gostovanja u prvoj polovini 70-ih, primjerice u Saveznoj Republici Njemačkoj, govori nam i prepiska Sekretarijata za informacije IVS-a i Matice iz 1973. godine. Saznajemo da se „u zadnje vrijeme djelatnost razmahala, izgubila društveni smisao i postala komercijalizirana s visokim cijenama ulaznica”. Za nastupe u organizaciji „Yugotoursa” i Radija Beograd tražilo se po 12, 14 i 16 njemačkih maraka, s tim da gostovanja nisu bila međusobno koordinirana, posebno ona u privatnim aranžmanima. Tako se 1972. u Zapadnoj Europi istovremeno održavala turneja Matice, ali i

⁵³ IVANOVIĆ, „Jugoslovenska koncepcija kulturno-zabavnog života jugoslovenskih radnika”, 126-131.

⁵⁴ BAKOVIĆ, „Socialist Oasis in a Capitalist Desert”, 50, 82.

⁵⁵ HR-HDA-1614-MIH, Korespondencija, SSINF, „Zaključci Koordinacione grupe”, 23. 3. 1971., kut. 2.

Esme Redžepove, Mije Aleksića i ansambla Toše Elezovića iz Beograda.⁵⁶ Iz izvještaja Matice iz 1974. saznajemo pak da su u SAD-u i Kanadi primili prigovore na gostovanje pjevača iz Jugoslavije koji su dolazili u privatnim aranžmanima, dobivali velike honorare i „kojekako se politički vladali”. U Matici je vladalo mišljenje da takav nered stvara zabunu kod iseljenika i tražili su da se uvede neki red u gostovanja pjevača.⁵⁷ Tome je pridonosila i politička emigracija, koja je organizirala gostovanja u svojem aranžmanu da bi odvratila publiku od onih službenih, no ovdje nemamo prostora baviti se i tim aspektom glazbenih gostovanja.

Velike su turneje zbog mnogo izvođača i pomoćnoga osoblja brzo postale preskupe i mogle su biti organizirane oko dvaput godišnje, a i ulaznice su bile skupe, što su često kritizirali i jugoslavenski klubovi. Od 1972./73. počinje se zato s manjim turnejama koje organiziraju klubovi radnika te KIC-ovi.

Da bi se sustavno uvelo više reda u gostovanja kulturno-umjetničkih i zabavnih ansambala, u travnju 1974. potpisan je *Društveni dogovor o organizovanju kulturno-umjetničkih i zabavnih priredaba namijenjenih jugoslavenskim građanima na privremenom radu u inostranstvu*. Dogovor je sastavio Koordinacioni odbor za pitanja radnika u inostranstvu Savezne konferencije SSRN Jugoslavije, a potpisale su ga republičke i pokrajinske konferencije SSRN-a kao i Vijeće Saveza sindikata Jugoslavije, Savezni sekretarijat za inozemne poslove, Savezni sekretarijat za rad i socijalnu politiku, Sekretarijat za informacije SIV-a te Savezni zavod za međunarodnu naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju. Pri izradi Dogovora bile su angažirane i republičke i pokrajinske kulturno-prosvjetne organizacije i zajednice za kulturu, vijeća saveza sindikata, poslovnice za kulturno-umjetničke priredbe, matice iseljenika te predstavnici za informacije. Zbog pomanjkanja koordinacije i plana dolazilo je, kaže se u dokumentu, do „privatizacije, komercijalizacije, niskog kulturnog nivoa i politički štetnih posljedica za ugled radnika, ali i zemlje”. Od posebnoga društvenog interesa bilo je tada „predstavljanje kulturnih vrijednosti naroda i narodnosti Jugoslavije u inostranstvu i razvijanje društvenih, kulturno-umjetničkih i zabavnih aktivnosti jugoslavenskih građana, a cilj je učvršćivanje bratstva i jedinstva, afirmacija kulture naroda i narodnosti putem vrijednih umjetničkih ostvarenja i poticanje kulturne djelatnosti” (čl. 3.). Drugi je cilj bilo suprotstavljanje „neodgovornom ponašanju pojedinaca ili grupa i na taj način otklanjati stihijnost, privatizaciju i komercijalizam u ovoj oblasti. Odbijati će bilo kakvu saradnju u organizovanju priredaba s pojedincima ili organizacijama neprijateljski raspoloženima prema našoj zemlji” (čl. 4.). Gostovanja su dakle trebala odražavati „zajedništvo naših naroda i narodnosti i tekovina socijalističkog društvenog razvoja”. Tada je dogovoreno da se gostovanja odvijaju u skladu s programom o međunarodnoj suradnji i

⁵⁶ HR-HDA-1614-MIH, Korespondencija, Sekretarijat za informacije IVS-a, 8. 1. 1973., kut. 4.

⁵⁷ HR-HDA-1614-MIH, Korespondencija, Izvještaj predsjednika MIH o putu u SAD i Kanadu, Informativni dodatak izvještaju, od 15. 10. 1974., 14. 11. 1974., kut. 5.

razmjeni – za praznike u obliku kazališnih i opernih predstava, likovnih izložaba, glazbenih i vokalnih koncerata zabavnih i narodnih pjesama ili filmskih predstava. Propisano je i da cijene ulaznica ne mogu biti iznad cijena za slične priredbe u zemlji boravka jugoslavenskih građana.⁵⁸

Od druge polovine 70-ih i Koordinacioni odbor Predsjedništva Savezne konferencije SSRN Jugoslavije preporučivao je da na gostovanja idu manji sastavi, da se turneje organiziraju i u manjim mjestima gdje ima više naših građana, a ne samo u velikim gradovima, a da sadržaj programa „odražava zajedništvo naših naroda i narodnosti i socijalističkog društva”, s tim da se sve više inzistiralo na kvaliteti izvođača i kulturnom dijelu programa, uz onaj zabavni. Izvođače su odabirale kulturno-prosvjetne zajednice republika, a suglasnost bi dao republički koordinacioni odbor SSRN za pitanja građana na privremenom radu u inozemstvu, koji bi ga na prihvaćanje prosljedio saveznom odboru, a ovaj bi ga dostavio diplomatsko-konzularnim predstavništvima, informativnim centrima i savezima klubova – organizatorima gostovanja na realizaciju.

Turneje su i dalje planirane za državne praznike i važnije datume koji su se obilježavali u Jugoslaviji – Dan žena, Praznik rada, Dan mladosti, Dan Republike, kao i prigodne priredbe za djecu početkom i krajem školske godine. Uz zadani Kalendar događanja republičke i pokrajinske konferencije mogle su planirati i dodatna gostovanja ako bi ih prihvatili organizatori u inozemstvu i pod uvjetom da nisu u koliziji s Kalendarom. Organizatori gostovanja tada su bili jasno određeni: u Austriji je to bio KIC u Beču, u Švicarskoj Odjel za štampu i kulturu Generalnoga konzulata u Zürichu, u Francuskoj KIC u Parizu i Savez udruženja klubova jugoslavenskih građana, u Saveznoj Republici Njemačkoj – za južni dio KIC u Stuttgartu, a za sjeverni KIC u Kölnu te diplomatsko-konzularna predstavništva i klubovi jugoslavenskih građana, u Švedskoj Savez udruženja klubova naših građana i KIC u Stockholmu. Za sve profesionalne turneje organizator iz zemlje bio je „Yugotours”. Kalendar gostovanja Koordinacioni odbor SSRN Jugoslavije usklađivao je s Programom međudržavne kulturne suradnje koji je donio Savezni zavod za međunarodnu, naučnu, kulturnu, prosvjetnu i tehničku suradnju.⁵⁹ S vremenom je Kalendar gostovanja trebao osloboditi diplomatsko-konzularna predstavništva i kulturno-informativne centre uloge organizatora i menadžera.

Evo kako je, primjerice, izgledao lanac obavijesti o mogućem gostovanju: Generalni konzulat SFRJ u Torontu obavještava Savezni zavod za međuna-

⁵⁸ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Sekcija za međunarodne odnose i suradnju, KOO za naše građane na privremenom radu u inozemstvu, „Društveni dogovor o organizovanju kulturno-umjetničkih i zabavnih priredaba namijenjenih jugoslavenskim građanima na privremenom radu u inostranstvu”, 8. 4. 1974., kut. 680; HR-HDA-2031, Vjesnik, „Kakva kultura ‘gastarbajterima’”, *Oklo*, 25. 12. 1975., kut. 2295.

⁵⁹ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Sekcija za međunarodne odnose i suradnju, KOO za naše građane na privremenom radu u inostranstvu. Beleška sa sastanka radne grupe za pripremu Kalendara gostovanja u 1977., 21. 12. 1976., kut. 680.

rodnu znanstvenu, prosvjetno-kulturnu i tehničku suradnju, a ovaj pak Komisiju za kulturne veze s inozemstvom IVS-a o želji Udruženja žena naših iseljenika „Majka i dijete” za gostovanjem Nele Eržišnik povodom Dana žena te još predlažu gostovanje pjevačice Ljupke Dimitrovske i Nikice Kalogjere. Komisija potom moli Maticu da kontaktira s umjetnicima i vidi jesu li zainteresirani. Ako jesu, počinjalo se s organizacijom gostovanja.⁶⁰

Iako su gostovanja u Zapadnoj Europi bila u to vrijeme dobrim dijelom organizirana i pod kontrolom jugoslavenskih tijela, to se ipak ne bi moglo u potpunosti reći i za kulturnu suradnju s prekomorskim zemljama. S njima nije bilo ni dugoročnih programa kulturne suradnje i razmjene – što zbog geografske udaljenosti, što zbog potrebnih financijskih sredstava za realizaciju. U tim zemljama česta su bila tzv. divlja gostovanja, što je značilo privatne aranžmane izvođača s pojedinim klubom, koji su izvodili programe po ukusu i kriterijima pojedinaca iz klubova i publike. Ona su bila pretežno komercijalna, a sadržajem nisu zadovoljavala državna tijela u predstavljanju kulturnih vrijednosti Jugoslavije. Osim toga bila su nekoordinirana zbog neprimjenjivanja Društvenoga dogovora koji je regulirao to pitanje.⁶¹

Nadzor i praćenje gostovanja – primjeri

O gostovanjima u inozemstvu i turnejama redovito se izvještavalo u tisku, ponajprije onom iz SRH i SR Bosne i Hercegovine jer su imale i najviše iseljenih – *Vjesniku u srijedu*, *Areni*, *Oslobođenju* te posebno u njihovim inozemnim izdanjima, zatim u emisijama Radija Zagreb namijenjenim iseljenicima te u svakodnevnoj emisiji Radija Köln na jugoslavenskim jezicima. No za analizu kulturne promidžbe među iseljenicima bitna su nam izvješća koja su najčešće sastavljala diplomatsko-konzularna predstavništva i slala raznim institucijama: DSIP-u, Upravi za konzularne poslove / Saveznom sekretarijatu za inozemne poslove, Savjetu IVS-a za odnose s inozemstvom, Odboru Sabora SRH za vanjske poslove, Izvršnom komitetu CK SKH, Republičkoj konferenciji SSRN Hrvatske, Republičkom sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, Komisiji za kulturne veze s inozemstvom, Republičkom sekretarijatu za rad, maticama iseljenika, nižim odborima Matice iseljenika Hrvatske i drugima. Ta su izvješća sadržavala precizne informacije o publici, repertoaru i eventualnim incidentima.⁶² Prema njihovoj ocjeni iz 1972., većini je organizacija u inozemstvu bilo strano „nacionalističko ponašanje, iako ima ekscesa”, a kao otpor tome predlagalo se „kontinuirano programiranje

⁶⁰ HR-HDA-1614-MIH, Korespondencija, Komisija za kulturne veze s inozemstva IV-a, 26. 1. 1977., kut. 4.

⁶¹ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Sekcija za međunarodne odnose i suradnju, KOO za naše građane na privremenom radu u inozemstvu, Razgovor o kalendaru gostovanja, 28. 3. 1979., kut. 673.

⁶² BAKOVIĆ, „Socialist Oasis in a Capitalist Desert”, 77.

informativno-propagandne aktivnosti te organizacijski smišljene aktivnosti za naše radnike u inozemstvu”.⁶³

Kao ilustraciju praćenja nastupa poznatih hrvatskih glazbenika i ansambala navodim nekoliko primjera koji su dobro popraćeni dokumentima u arhivskom gradivu, a do sada nisu bili korišteni. Nastup Vikija Glovackog (Viktor Glowatzky), glumca, redatelja i estradnoga umjetnika, u Kanadi 1968. popratili su djelatnici tamošnjega jugoslavenskog veleposlanstva koji su Savjetu za odnose s inozemstvom dostavili članak iz *Danice* od 23. ožujka 1968. godine. Uz članak je priložen i izvještaj o tome kako je Glovacki odjeven kao Zagorac u nošnji prenio „pozdrave iz domovine” oslovivši publiku „Zagorci, Bosanci, Like vrli sinovi, Slavonci, Hercegovci, vedri Dalmatinci, Međimurci, Bunjevci, vi tamo iz Srijema, Istrani i Gorani, tu razlike nema, sve nas ista miso, jezik, vjera, spaja... Ambasada napominje da je ova ‘poruka’ izazvala oduševljenje ustaškog dijela gledalaca”.⁶⁴ Inače, Glovacki je bio pod prismo-trom možda i zato što je prije robijao u Kazneno-popravnom domu Stara Gra-diška zbog pripadnosti Ustaškoj mladeži.⁶⁵

Stalno je postojala bojazan vlasti od povezivanja estradnih umjetnika s političkom emigracijom. Generalni konzulat SFRJ u Torontu izvijestio je u veljači 1969. o gostovanju Ivice Šerfezija, Zdenke Vučković i Vikija Glovackog, naglašavajući da je nastup oglašen u *Danici* i *Hrvatskom glasu*, listovima koje su smatrali neprijateljskima, te da su nastupili u organizaciji menadžera Ivice Lončarića u dvorani crkve svećenika Dragutina Kambera,⁶⁶ koji je bio župnik torontske župe, kao i u dvorani crkve sv. Jeronima u Chicagu. Naglašava se i da s konzulatom nisu uspostavili kontakt, što se očekivalo.⁶⁷

I u dopisu DSIP-a, Uprave za konzularne poslove, izvještava se o gostova-nju Vere Svobode i „Dua s Kvarnera” u SAD-u i Kanadi u ožujku 1969. godine. Gostovanje je također reklamirano u emigrantskom tisku i u radio emisiji „Zvuci Hrvatske”. Nastupi su bili u Torontu i Hamiltonu (u domovima Hr-vatske seljačke stranke /HSS/) te u dvorani Kamberove crkve. Djelatnici konz-ulata smatrali su da iza organizatora Lončarića stoje svećenik Kamber, A. Miletić⁶⁸ i drugi iz HSS-a koji su „sve izrazitije na ekstremnim šovinističkim i separatističkim pozicijama”.⁶⁹

⁶³ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Sekcija za međunarodne odnose i suradnju, KOO za naše građane na privremenom radu u inozemstvu, „Položaj naših radnika u inostranstvu”, Beograd, travanj 1972., kut. 680.

⁶⁴ HR-HDA-1409-SOI IVS SRH, 1958. – 1977., str. pov. br. 361/68, 19. 4. 1968., kut. 106.

⁶⁵ Više o tome vidi u: HR-HDA-1560-SIKPS RSPU SRH, KPD Stara Gradiška, dosje Vik-tor Glowatzky, kut. 449. Glowatzky je na Vojnom sudu Komande grada Zagreba 25. kolovoza 1945. presudom br. 1877-45 osuđen na 7 godina lišavanja slobode s prisilnim radom i 5 godina gubitka svih političkih prava. Godine 1951. kazna je ublažena na 5 godina i 6 mjeseci lišavanja slobode s prisilnim radom te gubitak građanskih prava od jedne godine.

⁶⁶ Više o Kamberu vidi u: ŠAKIĆ, DOBROVŠAK, *Leksikon hrvatskoga iseljništva*, 587.

⁶⁷ HR-HDA-1409-SOI IVS SRH, str. pov. 21/1969., 5. 2. 1969.

⁶⁸ Nije poznato Miletićevo ime.

⁶⁹ HR-HDA-1409-SOI IVS SRH, Dopis DSIP-a, Uprave za konzularne poslove, „Gostova-nje naših estradnih umetnika u SAD i Kanadi”, str. pov. Br. 118/1-69, 10. 4. 1969., kut. 106.

Neki su se umjetnici sami javljali diplomatsko-konzularnim predstavništva u zemljama gostovanja i izvještavali o događajima: primjerice, pjevačica Anica Zubović, koja je nastupala organizirano preko agencije „Artis” iz Zagreba, požalila se u Generalnom konzulatu u Torontu i Pittsburghu da gostovanje nije bilo dobro organizirano, a grupa je odbila nastupati „kod Kambera i ostalih neprijateljskih organizacija”, zbog čega su organizatori imali neugodnosti.⁷⁰

Iako je gostovanje KUD-ova u inozemstvu bilo uobičajeno, čini se da je postojao problem s dovođenjem najpoznatijega hrvatskoga folklornog ansambla „Lado”, osnovanog 1949. u Zagrebu, među iseljenike u SAD i Kanadu. Gostovanje se pokušavalo organizirati još sredinom 50-ih godina, ali bez uspjeha. U Matici se smatralo da je to ustvari političko pitanje jer su folklorni ansambli drugih republika (Srbije, Makedonije) gostovali u tim zemljama, a i iseljenici su tražili nastup „Lada”.⁷¹ Koji je bio razlog tomu? Krajem 50-ih „Lado” nije želio pristati na turneju zbog velikih financijskih troškova – odbijali su predloženo smanjenje broja svojih članova koji bi nastupali na četrdeset kao i moguće putovanje brodom zbog velikih troškova opskrbe i dnevnica te zbog „nemogućnosti vježbanja i mogućega gubitka kondicije članova”. Isticali su i da za vrijeme puta ne bi mogli nastupati, pa ne bi zarađivali, a preferirali su avionski prijevoz za kompletan ansambl.⁷² Čini se da je postojao i problem u pronalaženju sposobnoga organizatora u inozemstvu, pa „Lado” u SAD-u nije nastupao još niz godina. Postoji međutim izvještaj o njihovu gostovanju u SAD-u u jesen 1970., što je, čini se, bila tek druga turneja u toj zemlji, nakon prve održane 1967. godine.⁷³ Održan je tada 21 nastup u 13 država na istočnoj obali te na sveučilištima, a prisustvovalo im je 60 000 gledatelja. Prijam kod publike bio je izvanredan, navodi se u izvješću, a odmah je dogovorena i turneja za sljedeću godinu. Održani su i susreti s iseljenicima u organizaciji Hrvatske bratske zajednice, a s „Ladom” su na turneju, nakon one iz 1967., putovali i predsjednik Izvršnog odbora Matice. Ipak, bilo je i razočaranja jer jugoslavenska diplomatsko-konzularna predstavništva nisu za goste priredila prijmove kao za druge ansamble, nego su to učinile jedino iseljeničke organizacije i američki organizatori turneje.⁷⁴

⁷⁰ HR-HDA-1614-MIH, Kulturno-prosvjetna djelatnost, Dopis DSIP-a, Uprave za konzularne poslove upućen MIH, „Gostovanje naših umjetnika u Kanadi i SAD”, 2. 9. 1968., kut. 145.

⁷¹ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 3.2, Kulturno-prosvjetne akcije u vezi s iseljeništvom, Izvještaj o radu MIH od 24. 11. 1958. – 12. 2. 1961., kut. 29.

⁷² HR-HDA-1614-MIH, Korespondencija, MIH i Sekretarijat za socijalnu politiku i komunalna pitanja SIV-a, „Gostovanje Lada u Americi”, 2. 2. 1959., kut. 2.

⁷³ KRALJEVIĆ, „Matica iseljenika Hrvatske 1964. – 1968.”, 81.

⁷⁴ HR-HDA-1220-CK SKH, Izvršni komitet, Međunarodna suradnja, Izvještaj o nekim zapažanjima prilikom gostovanja Folklornog ansambla Hrvatske „Lado” u USA, listopad – studeni 1970., 7. 12. 1970., kut. 80.

Gostovanja „Lada” praćena su i u Americi i na redovnim europskim gostovanjima. „Lado” je 1963. Komisiji za iseljenička pitanja IVS-a uputio molbu za financiranje turneje u Belgiji, a molba je u gradivu popraćena i dokumentom pod nazivom „Kratka informacija o koncentraciji i aktivnosti neprijateljske emigracije iz naše zemlje u mjestima u kojima će gostovati ansambl ‘Lado’ u Belgiji (Bruxelles, Liege, Seraing, Antwerpen)”. Vlasti su dakle aktivno pratile turneje „Lada”, ali i njihovu publiku i doticaje s političkom emigracijom. U dokumentu se tako ističe organizacija „Federacija hrvatskih slobodnih radnika” kao najveća grupacija „neprijateljskih elemenata – političkih emigranata”, vođena ekstremno desnim HSS-om, a pokušava se približiti i novoj ekonomskoj emigraciji te „u svojim redovima okuplja i kompromitirane ustaške elemente”. Bruxelles je istaknut kao centar „neprijateljskih emigrantskih organizacija” koje djeluju legalno pod imenima dobrotvornih društava i katoličkih udruženja. Tom je prilikom Komisija prosljedila taj dopis Savjetu za iseljenička pitanja SIV-a u Beogradu te preporučila da se podrži i turneja „Lada” u SAD-u zbog „učvršćenja veza s iseljeništvom i poboljšanja kulturnih veza s SAD-om”, no, kao što znamo, to tada ni sljedećih nekoliko godina nije podržano.⁷⁵

Slučajevi Ive Robića i Vice Vukova

Zbog sumnji na povezanost s političkom emigracijom, ali i zbog prijašnjega djelovanja pojedinih zabavnjaka, vlasti su ih dodatno pratile. Ivo Robić (Garešnica, 28. siječnja 1923. – Rijeka, 9. ožujka 2000.) bio je jedan od najuspješnijih hrvatskih pjevača ikada i najpoznatiji hrvatski pjevač izvan Jugoslavije. Postao je vrlo uspješan već 50-ih godina, nastupajući na terasi opatijskoga Hotela Kvarner. Sam za sebe rekao je i da je bio „prvi gastarbajter” jer je već tada dobio angažmane u Austriji, Čehoslovačkoj i Njemačkoj, gdje je snimio i svoj megahit „Morgen”. Redovito je gostovao u cijelom svijetu i postigao golem uspjeh, posebice u Americi, gdje su ga i prozvali „Mister Morgen”.⁷⁶ No Robić je bio i osoba praćena od UDBA-e/SDS-a. Kako vidimo iz njegova dosjea koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, prvi dokument u kojem se Robić spominje datira još iz 1953., a posljednji iz 1984. godine. Tu su detaljni podaci o Robiću, izvješća njegovih „prijatelja” još iz rodnoga Bjelovara te raznih doušnika o njegovim kontaktima, komentarima, nastupima, ali i njegovoj ženi Marti rođ. Goleš,⁷⁷ prema više dokumenata SDS-ova dosjea nekadašnjoj poznatoj zagrebačkoj prostitutki, s kojom je ostao do kraja života. Preko izvješća doušnika Služba je pozorno pratila Robićev uzlet kao pjevača koji

⁷⁵ HR-HDA-1609-RKIP SRH, 3.2, Kulturno-prosvjetne akcije u vezi s iseljeništvom, „Gostovanje Lada u Belgiji”, 12. 12. 1963., kut. 29.

⁷⁶ LUKOVIĆ, *Bolja prošlost*, 56-61; LEINER, ŠOJAT-BIKIĆ, MAŠIĆ, *Mister Morgen – Ivo Robić*.

⁷⁷ Prema dokumentima u SDS-ovu dosjeu Ive Robića, kao rođeno prezime njegove žene Marte navodi se „Serasigna”.

je, navodno, počeo tek nakon što su komunističke vlasti 1945. kao suradnika Ustaške nadzorne službe strijeljale njegova glavnoga konkurenta na Radiju Zagreb, poznatoga operetnog pjevača i šansonijera Andriju Konca (Sombor, Srbija, 10. studenog 1919. – Bjelovar, 1945.).⁷⁸

U vrijeme kada je već bio vrlo popularan i redovito gostovao u Zapadnoj Europi praćeni su Robićevi kontakti s poznatim emigrantima, pogotovo pripadnicima političke emigracije nesklonim komunističkom režimu. Izvješće doušnice „Ljube” iz 1956. govori tako o njegovu gostovanju u Saveznoj Republici Njemačkoj sa Zabavnim orkestrom Radija Zagreb kada su se svi „nelijepo ponašali, pjevali na njemačkom jeziku i sl.”, a Robić se i žalio da se u Jugoslaviji teško živi, da se umjetnike malo cijeni i da se teško probijaju. Te su Robićeve izjave doušnici „Ljubi” potvrdili i glazbenici iz orkestra Ferdo Pomykalo⁷⁹ i Nikica Kalogjera.⁸⁰

U jednom se izvješću iz 1964. preporučuje da se „podrobno razmotri slučaj Ive Robića jer je već podnio molbu za turneju po SR Njemačkoj, Švicarskoj i Austriji”. Iste je godine zabilježeno i da je prilikom jednoga gostovanja u Clevelandu (SAD) Robić pjevao na koncertima „ustaških i četničkih emigrantskih organizacija”, a 1972. i da je među „ekstremnim ustaškim emigrantima najpopularniji Ivo Robić jer im je navodno pjevao pjesme koje su oni zaželjeli”.⁸¹

No Robićeve aktivnosti nije pratila samo UDBA/SDS – uključena su bila i diplomatsko-konzularna predstavništva kao i druga tijela vlasti. U dopisu DSIP-a, Uprave za konzularne poslove, upućenom Izvršnom vijeću Sabora SRH, a prema informaciji veleposlanstva u Washingtonu, Ivo Robić dao je intervju i fotografiju s posvetom *Hrvatskom glasu*, a informaciju su poslali jer je to časopis „izrazito antijugoslovenske orijentacije” u kojem surađuju emigrantski intelektualci Juraj Krnjević, Bogdan Radica, Mate Meštrović i dr.⁸²

Ipak, Ivo Robić nikada nije došao na „crnu listu” jugoslavenskih vlasti, možda i stoga što se izjašnjavao kao apolitičan. Mnogo je puta pjevao i za Tita, što se smatralo posebnom časti, no inzistirao je na tome da nikada nisu ni o čemu posebnom razgovarali, nego da su ta druženja bila samo glazbene prirode.⁸³

⁷⁸ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje br. 234478, Ivo Robić.

⁷⁹ Ferdo Pomykalo (Banja Luka, BiH, 23. 11. 1915. – Zagreb, 16. 9. 1973.), hrvatski skladatelj i dirigent. Utemeljitelj Narodnoga kazališta Ivana Zajca u Rijeci, bio je direktor Radija Zagreb i Državnoga simfonijskog orkestra (današnje Zagrebačke filharmonije). U razdoblju 1949. – 1951. dirigent Radijskoga orkestra u Zagrebu. Bavio se i glazbenom kritikom.

⁸⁰ Nikica (Nikola) Kalogjera (Beograd, 19. 5. 1930. – Zagreb, 27. 1. 2006.), hrvatski skladatelj zabavne i filmske glazbe, dirigent, aranžer zabavne glazbe i producent. Radio je kao pijanist u ansablama zabavne glazbe tadašnje Radio-televizije Zagreb, od 1954. kao aranžer, dirigent te urednik i producent, a do 1957. ravna Plesnim orkestrom RTV-a Zagreb. S Robićem je surađivao gotovo pola stoljeća.

⁸¹ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje br. 234478, Ivo Robić.

⁸² HR-HDA-1409-SOI IVS SRH, str. pov. dopis br. 31/68, 11. 3. 1968., kut. 106.

⁸³ LUKOVIĆ, *Bolja prošlost*, 61; JANJETOVIĆ, *Od internacionale do komercijale*, 136.

Sudbina Vice Vukova, hrvatskoga pjevača i političara (Šibenik, 3. kolovoza 1936. – Zagreb, 24. rujna 2008.), bila je drugačija. Vukov je, kao i Robić, bio iznimno popularan u cijeloj zemlji i u inozemstvu. Karijeru je započeo još 1959. na Opatijskom festivalu pjesmom „Mirno teku rijeke”, otkad pobjeđuje na svim hrvatskim festivalima i postaje velika zvijezda. No 1968. Vukov postaje optuženikom za nacionalističko djelovanje zbog nekoliko izjava tijekom turneje „Pjesme ljeta” te godine te je pokrenut kazneni postupak pred sudom u Splitu. Vukov se branio od optužaba za nacionalizam ističući da šovinizam za koji mu se predbacivalo smatra degradacijom istinskoga patriotizma i izrazom mržnje, koja mu je strana. Sumnjičili su ga i da se druži s „neprijateljskom emigracijom” u Australiji, no on je istaknuo da su ga ondje „proustaški elementi” napadali, a u Perthu su mu i postavili bombu. Sredinom 1969. optužnica je odbačena, ali je Vukovu ostala nametnuta etiketa „nacionalista, šovinista i neprijatelja”. Nastupe Vice Vukova redovito su pratila jugoslavenska diplomatsko-konzularna predstavništva, državna tijela te SDS. Godine 1969. DSIP, Uprava za konzularne poslove, izvještava Savjet za odnose s inozemstvom IVS-a SRH o gostovanju glazbenih umjetnika Vice Vukova, Beti Jurković i Brace Rojsa u New Yorku, u organizaciji „Hrvatske katoličke crkve”. Spominju se veze Vukova s organizacijom „Ujedinjeni američki Hrvati” (UAH) i njezinim članovima Miroslavom Galom, Vinkom Kužinom i Krunoslavom Mašinom, koje su okarakterizirali kao „poznate ekstremiste”. U izvješću se kaže i da je u sali bila hrvatska zastava s grbom, a Vukov je primio i nosio značku „UAH” te se nitko od izvođača nije javio u konzulat.⁸⁴

Godine 1970. o Vukovu se sve više piše u negativnom kontekstu, a koncerti mu se otkazuju ili ih ne može ni dogovoriti. Kritizira se emitiranje njegovih pjesama na RTV-u Zagreb, a doušnici su s njegovih koncerata izvještavali o repertoaru i publici.⁸⁵ Krajem 1970. Vukov je gostovao u Australiji, o čemu postoji dopis DSIP-a upućen Izvršnom komitetu CK SKH na temelju informacija diplomatsko-konzularnih predstavništava u Perthu, Sidneyu i Canberri. Tu se analizira njegovo ponašanje te je čak na tu temu održano savjetovanje na kojem je zaključeno da su Vukov i njegov menadžer Ivan Šimunović u Perthu kontaktirali neke „ekstremno orjentisane elemente”. U Melbourneu su pak uspostavili kontakt s konzulatom i pozvali diplomate na koncert, ali im nisu dali karte, pa ovi nisu došli. U Sidneyu je, prema ocjeni veleposlanstva, prošlo sve u redu, gostovanje je imalo pozitivan karakter i doprinijelo povezivanju iseljenika i „otupljivanju oštrice ekstremne emigracije”. Ipak, menadžer Šimunović iz Sidneya prema drugom je dopisu dovođen „u usku vezu s ustaškim pokretom u Zapadnoj Australiji”, a vjeruju i u ostalim dijelovima zemlje. Šimunović je navodno inzistirao da se Vukov reklamira kao hrvatski, a ne jugoslavenski pjevač, gostovanje je oglašeno i u hrvatskom „ustaško-klerikalnom” časopisu iz Melbournea *Hrvatski dom*, a Šimunović je navodno dao svećeniku Kesiću

⁸⁴ HR-HDA-1409-SOI IVS SRH, „Gostovanje naših interpretatora zabavnih pesama u Njujorku”, str. pov. 118/69, 28. 11. 1969., kut. 106.

⁸⁵ BAKOVIĆ, „Socialist Oasis in a Capitalist Desert”, 90.

300 dolara za koncert, a zapravo kao doprinos „ustaškoj organizaciji”. Usto je cijeli ansambl Vukova tada bio na ručku kod Vlade Piščeteka, jednoga od „aktivista organizacije otpora”⁸⁶ u Perthu, te kod Frane Buktenice, Šimunovićeve partnera, a nisu došli na dogovoreni sastanak u konzulatu. Za sam koncert kaže se da je „ostavio negativan utisak na priličan dio posjetilaca koji se osjećaju Jugoslavenima bez nacionalnih razlika jer je Vukov priredio neku vrstu hrvatskog nacionalnog časa, a ne muzički koncert čemu je sve bilo podređeno”, spominjao je stare hrvatske vladare i junake (Frankopani, Petar Krešimir IV.), navodno je govorio samo o Hrvatskoj, a ne o SRH, prikazao kartu Hrvatske u današnjim granicama, ali ne u okviru SFRJ. Vukov je na koncertu istaknuo i da je velik broj Hrvata napustio Hrvatsku i pokušao antagonizirati masu prema Jugoslaviji govoreći da ne zna zašto Hrvati napuštaju svoju zemlju, ali je u podtekstu htio reći da odlaze zbog zapostavljenosti Hrvata u Jugoslaviji, kaže se dalje u izvješću.⁸⁷ Treba svakako naglasiti da ta izvješća ne treba uvijek uzimati kao potpuno vjerodostojna jer se nerijetko praćenim osobama stavljalo na teret i nešto što nisu napravili ili su se neki postupci tumačili tendenciozno, najvjerovatnije zbog mogućega namještanja eventualnih procesa protiv njih.

I 1971. bila je turbulentna za Vukova, pogotovo što se tiče nastupa u Jugoslaviji. Nekoliko je njegovih nastupa isprovociralo reakcije, što je dovelo do otkazivanja angažmana, televizijskih programa te neemitiranja njegovih pjesama na radiju. Optužbe na račun Vice Vukova množile su se te je uskoro uz nacionalizam i šovinizam bio optužen i kao provokator, suradnik katoličkih svećenika i hrvatske političke emigracije, ali i utajivač poreza te nasilnik.⁸⁸ Time, a i slomom Hrvatskoga proljeća, njegova sudbina bila je određena: Vukov više nije bio dobrodošao u Hrvatskoj i od tada do 1976. živi u Parizu i povremeno nastupa po inozemstvu u organizaciji Katoličke crkve i hrvatskih emigrantskih organizacija. Aktivnosti Vice Vukova tada je pomno pratio i SDS i druga tijela, osobito otkad su mu javni nastupi u Jugoslaviji bili praktički zabranjeni te se okrenuo inozemstvu. O njegovu nastupu u Švicarskoj, Saveznoj Republici Njemačkoj i Austriji krajem 1971. izvještavalo se da je „na raspoloženje naših ljudi negativno utjecalo gostovanje Vice Vukova koji je u okviru jedne kulturno-umjetničke ekipe nacionalistički istupao”⁸⁹, a o nastupu u Chicagu u lipnju 1972. zabilježeno je da je nastupao u organizaciji Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta (HOP) u crkvenoj dvorani, a na koncertu su sakupljani prilozi „za borbu protiv Titovog režima”. Vukov je pritom navodno „u fond za oslobođenje Hrvatske” dao pola svojega honorara, a sljedećega je dana na sastanku HOP-a održao govor o situaciji u SRH i potrebi još inten-

⁸⁶ Vjerojatno se misli na organizaciju Hrvatski narodni otpor.

⁸⁷ HR-HDA-1220-CK SKH, Izvršni komitet, Međunarodna suradnja, Korespondencija: Sekretarijat za inostrane poslove, Zabilježka DSIP-a o gostovanju Vice Vukova u Australiji, br. Pov. 02-181/1-70., kut. 63.

⁸⁸ LUKOVIĆ, *Bolja prošlost*, 93-101.

⁸⁹ HR-HDA-1228-RK SSRNH, Sekcija za međunarodne odnose i suradnju, KOO za naše građane na privremenom radu u inozemstvu, „Položaj naših radnika u inostranstvu”, Beograd, travanj 1972., kut. 680.

zivnijega rada, posebno u zemlji, te se zakleo na rad protiv SFRJ. Za nastup u Parizu u studenom iste godine navodi se da je cijeli bio „nacionalistički i šovinistički orijentiran”, a najavljujući ponovni nastup za 16. prosinca, Vukov kaže: „Za one koji ne znaju hrvatski, na stranom jeziku to je 16. decembra.”⁹⁰ Čini se ipak da se Vice Vukov nastojao vratiti životu zabavljača i u zemlji te je 1973. navodno prišao jugoslavenskim diplomatima u Saveznoj Republici Njemačkoj tražeći da ga se rehabilitira u Jugoslaviji, no od toga nije bilo ništa.⁹¹

Godine 1976. Vukov se vraća u Zagreb, navodno pod zaštitom Ivica Račana, tada istaknutog člana CK SKH, završava Pravni fakultet te povremeno nastupa za iseljeničke zajednice. No bavljenje glazbom u zemlji mu je, bez ikakve formalne odluke ili osude, zabranjeno sve do raspada Jugoslavije. O Vukovu je u Šibeniku narod spjevao i stih „Vice Vukov, naše gore grana, on bi piva, ne smi od organa”.⁹² Vice Vukov vratio se u javnu sferu tek 1990., otkad ponovo nastupa u Hrvatskoj.

Zaključak

Kulturna politika poslijeratne Jugoslavije prema iseljenicima, pogotovo „radnicima na privremenom radu u inozemstvu”, od početka 60-ih godina XX. stoljeća bila je posebno važna jer se iseljeništvo počelo percipirati kao bitnu snagu, i zbog političkih i zbog ekonomskih razloga. Utjecaj samoupravne socijalističke Jugoslavije nastojao se održati i jačati u „sedmoj republici”, kao i status Jugoslavije u zemljama iseljavanja, a utjecaj političke emigracije nesklone komunističkom režimu što više neutralizirati. Zbog toga se i iseljenička služba u 60-ima širi i djeluje preko više tijela na nekoliko razina. Cilj je bio pratiti i usmjeravati aktivnosti prema i među iseljenicima te djelovati u skladu s tim. Jedna od poluga za ostvarenje toga cilja bila je i kultura. Glazba je, kao jedan segment kulturne politike, bila adut za koji se znalo da će imati dobar prijam kod publike. Stoga su gostovanja glazbenika – pjevača i kulturno-umjetničkih društava – postala vrlo popularna i učestala u državama Zapadne Europe te prekomorskim zemljama. Gostovanja su tako postala medij ideološko-promidžbene djelatnosti prema iseljenicima, a izvođače, organizatore, programe nastupa i samu realizaciju nastupa redovito su pratila zadužena državna i partijska tijela, diplomatsko-konzularna predstavništva te Služba državne sigurnosti. Među provoditeljima kulturne politike prema iseljenicima vrlo je važnu ulogu imala i Matica iseljenika Hrvatske, koja je djelovala prema uputama državnih i partijskih tijela, ali je od svih imala najviše uvida u stanje među iseljenicima i s njima je održavala kontinuirane veze. Među ostalim, organizirala je nastupe hrvatskih glazbenih umjetnika i ansambala

⁹⁰ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, 10.2/23, „Neka saznanja o djelovanju Vice Vukova”, 25. 1. 1973.

⁹¹ BAKOVIĆ, „Socialist Oasis in a Capitalist Desert”, 90-91.

⁹² LUKOVIĆ, *Bolja prošlost*, 93-101.

u zemljama iseljavanja, a o svojem je djelovanju podnosila izvješća državnim i partijskim tijelima.

Praćenje nastupa popularnih glazbenika, osobito u inozemstvu, posljedno je utjecalo na njihove karijere. Neki od njih nisu osjećali velike posljedice u svojem budućem radu, primjerice velika zvijezda Ivo Robić, no neki, poput Vice Vukova, svoje su postupke platili visokom cijenom zabrane (iako nikada formalne) nastupanja u državi.

Arhivski izvori

- HR-HDA: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb:
- fond 1220-CK SKH: Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske.
 - fond 1228-RK SSRNH: Republička konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske.
 - fond 1409-SOI IVS SRH: Savjet za odnose s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske.
 - fond 1560-SIKPS RSPU SRH: Odjel/služba za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH.
 - fond 1561-SDS RSUP SRH: Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.
 - fond 1609-RKIP SRH: Republička komisija za iseljenička pitanja SRH.
 - fond 1614-MIH: Matica iseljenika Hrvatske.
 - fond 2031, Vjesnik.

Literatura i tisak

BAKOVIĆ, Nikola. „Socialist Oasis in a Capitalist Desert. Yugoslav State Propaganda for Economic Emigrants in FR Germany 1966-1975.” MA thesis, CEU, Budapest, 2012.

BILANDŽIĆ, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.

BUČIN, Rajka. „Državna iseljenička služba od 1918. do 1941. godine: Ustroj i djelatnost tijela sa sjedištem u Zagrebu”. *Arhivski vjesnik* 60 (2017), br. 1: 37-60. Pristup ostvaren 18. 6. 2020. <https://hrcak.srce.hr/194719>.

BUHIN, Anita. „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije”. U: *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda. Pula; Zagreb: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; Srednja Europa, 2017, 221-244.

GOLDSTEIN, Ivo. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: Europapress holding; Novi liber, 2008.

HRANILOVIĆ, Neda. „Iseljenička politika i služba u Jugoslaviji između dva rata”. *Migracijske i etničke teme* 3 (1987), br. 3-4: 325-334. Pristup ostvaren 18. 6. 2020. <https://hrcak.srce.hr/128669>.

IVANOVIĆ, Vladimir. „Jugoslavenska koncepcija kulturno-zabavnog života jugoslavenskih radnika u Austriji i Saveznoj Republici Nemačkoj”. *Istorija 20. veka* (2010), br. 3: 125-136.

JAKOVINA, Tvrtko. „Idealističkoj, hrabroj (i ludoj) mladosti”. U: Tihomir Ponoš, *Na rubu revolucije: studenti '71*. Zagreb: Profil international, 2007, 5-11.

JANJETOVIĆ, Zoran. *Od internacionale do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji: 1945 – 1991*. Beograd: Institut za novu istoriju Srbije, 2011.

JUKIĆ, Marijana, ur. *Zapisnici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske 1959. – 1963*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2018.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. *Novi mozaici nacija u „novim poredcima”. Migracije stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

KRALJEVIĆ, Iva. „Matica iseljenika Hrvatske 1964. – 1968.” *Časopis za suvremenu povijest* 41 (2009), br. 1: 71-92. Pristup ostvaren 10. 7. 2020. <https://hrcak.srce.hr/48001>.

LEINER, Vesna; ŠOJAT-BIKIĆ, Maja; MAŠIĆ, Boris. *Mister Morgen – Ivo Robić*, katalog izložbe. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007.

LEMIĆ, Vlatka, ur. *Iseljništvo: vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015.

LUKOVIĆ, Petar. *Bolja prošlost. Prizori iz muzičkog života Jugoslavije*. Beograd: Mladost, 1989.

MIHALJEVIĆ, Josip. „Liberalizacija 1960-ih godina – podloga Hrvatskog proljeća”. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova*, ur. Igor Zidić. Zagreb: Matica hrvatska, 2017, 263-277.

NEJAŠMIĆ, Ivo. „Iseljavanje iz Hrvatske u evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine – pokušaj kvantifikacije”. *Migracijske i etničke teme* 6 (1990), br. 4: 511-526. Pristup ostvaren 4. 12. 2020. <https://hrcak.srce.hr/127703>.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

RADIĆ, Radmila. „Iseljavanje stanovništva sa jugoslovenskog prostora polovinom pedesetih godina”. *Istorijski zapisi* (1999), br. 1-2: 143-173.

SENJKOVIĆ, Reana. *Izgubljeno u prijenosu. Pop iskustvo soc kulture*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2008.

Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije (Beograd), 12 (1962).

SPEHNJAK, Katarina. „Većeslav Holjevac u političkim događajima u Hrvatskoj 1967. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 32 (2000), br. 3: 567-593. Pristup ostvaren 11. 7. 2020. <https://hrcak.srce.hr/207219>.

SPEHNJAK, Katarina; CIPEK, Tihomir. „Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945–1990.” *Časopis za suvremenu povijest* 39 (2007), br. 2: 255-297.

ŠAKIĆ, Vlado; DOBROVŠAK, Ljiljana, ur. *Leksikon hrvatskoga iseljništva i manjina*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Hrvatska matica iseljenika, 2020.

ŠARIĆ, Tatjana. „Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća”. *Migracijske i etničke teme* 31 (2015), br. 2: 195-220. Pristup ostvaren 20. 6. 2020. <https://doi.org/10.11567/met.31.2.1>.

ŠUVAR, Stipe. „Kulturna politika našega komunističkog pokreta”. U: *Politika i kultura*. Zagreb: Globus, 1980, 94-106.

ŠUVAR, Stipe. „Kulturna politika: vizije i stvarnost”. U: *Politika i kultura*. Zagreb: Globus, 1980, 139-160.

ZIMMERMAN, William. *Open Borders, Nonalignment, and the Political Evolution of Yugoslavia*. Princeton: Princeton University Press, 1987.

SUMMARY

**The Emigration Service of Croatia in Yugoslavia
and its Cultural Activities towards the Emigration
in the 1960s and 1970s: Croatian Musicians Abroad**

Based on the original archives, the paper explores one aspect of the cultural policy of Yugoslavia and Croatia towards emigration—guest appearances by music artists and cultural and artistic societies in the countries of emigration in the 1960s and 1970s. The policy towards emigrants, especially ‘temporary workers abroad’, has been particularly important since the early 1960s, as emigration began to be perceived as a vital force, for both political and economic reasons. Therefore, the emigration service in the 1960s expanded and operated through several working bodies at the federal and republican levels, and played an essential role in the formation and implementation as well as the supervision of cultural policy towards emigrants. The idea was to maintain and strengthen the influence of self-managing socialist Yugoslavia in the ‘Seventh Republic’, and to neutralise the impact of political émigrés averse to the communist regime as much as possible. Music, as a segment of cultural policy, was a trump card that was known to have good reception with the audience, and guest appearances by musicians—singers and cultural and artistic societies—became very popular and frequent in Western Europe and overseas. Visits thus became a medium of ideological and promotional activities towards emigrants; organisers, performers, programs, and performances were regularly monitored by the state and Party bodies, diplomatic missions, and the State Security Service. Among the implementers of cultural policy towards emigrants, a significant role was played by the Heritage Foundation of Croatia, which operated according to the instructions of state and Party bodies, but had the best insight into the situation among immigrants and maintained continuous relations with them. Yugoslavia’s efforts to gain organisational and ideological control over musical guest appearances are further illustrated through the examples of two Croatian popular singers—Ivo Robić and Vice Vukov.

Key words: cultural policy; Yugoslavia; Croatia; musical guest performances; emigrants; Ivo Robić; Vice Vukov